

LAD STÅ HVAD IKKE KAN FALDE

– en historiografisk analyse af 1970'ernes forskning og den danske lassalleanismereception.⁰

Af Trine Lindén

I 1970'erne var Lasallereceptionen blevet afvist af et stort set enigt forskerkorps. Men afvisningen skete på et forkert grundlag. Et spørgsmål står nu tilbage at besvare: Hvorfor opstod der konsensus om, at lassalleanismen ingen indflydelse havde, når alt tyder på det modsatte? Forfatteren giver i artiklen et svar på dette spørgsmål.

I 1970'erne blomstrede universitetsmarxismen. Dette medførte selvagt en fornyet interesse for bevægelsens historie, og forskningen i arbejderbevægelsens historie nåede nye højder. Derfor kan perioden fra slutningen af 1960'erne og frem til starten af 1980'erne med rette kaldes en glansperiode for forskningen. Et væld af overset kildemateriale blev nu fremdraget, men mest bemærkelsesværdig er den brede vifte af nye emner og problemstillinger, der blev taget i behandling af såvel akademiske fagfolk som studerende. 1970'erne blev derfor et yderst produktivt årti for forskningen i arbejderbevægelsens historie. Det var således også i denne periode, at den mest omfattende diskussion af lassalleanisme-problematikken fandt sted.

Ferdinand Lassalles indflydelse på den tidlige danske arbejderbevægelse var blot et af de mange emner, der blev taget op i løbet af 1970'erne. Den forskning, der behandlede Lassalleproblematikken, kan inddeles i to hovedgrupper. Først er der tale om forskere, der direkte beskæftigede sig med lassalleanismens indflydelse på arbejderbevægelsen. Dette er en gruppe historikere, hvis mere eller mindre erklærede formål var enten at af- eller bekræfte eksistensen af en lassalleanismereception (Den direkte Lassalleforskning og -diskussion). Den anden gruppe består af forskere, der gennem analyser af helt specifikke emner, som f.eks. produktionsforeninger eller bevægelsens forhold til internationalismen, berørte den danske arbejderbevægelses forhold til lassalleanismen (Den indirekte Lassalleforskning).

Den direkte Lassalleforskning og -diskussion

I 1981 udgav Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie (SFAH) antologien *Fremad og aldrig glemme. Ti års forskning i arbejderbevægelsens historie – status og perspektiver*.¹ I dette værk samlede adskillige forskere med stor succes trådene fra 1970'er-

nes ivrige og frugtbare forskning. Der blev i *Fremad og aldrig glemme* derfor også gjort status over Lassalleforskningen. Denne status bevidner, at godt nok var lassalleanisme-problematikken blevet fremdraget i 1970'erne, men den direkte Lassalleforskning var yderst begrænset. Således henvises der generelt kun til to artikler, der kan placeres i den gruppe, jeg har valgt at kalde den direkte Lassalleforskning og -diskussion. Her er først tale om H. N. Lahmes "De danske Lassalleoversættelser".² Efter at denne artikel havde været bragt i Meddelelser om Forskning i Arbejderbevægelsens Historie (MFAH), fulgte i det følgende nummer af tidsskriftet en diskussion af Lahmes teser. Tre historikere, S. Federspiel, H. Grelle og E. Strange Petersen, forenede deres kræfter i artiklen "Den såkaldte Lassallereception eller La'Salle hvad ikke kan stå. En kritik af Hans-Nobert Lahmes "De danske Lassalleoversættelser".³

De danske Lassalleoversættelser – et spinkelt kildegrundlag

Ud fra arbejderbevægelsens Lassalleoversættelser samt Centralbestyrelsens bestræbelser på at få afsat disse, har Lahme konkluderet, at der i Danmark var tale om såvel en direkte som en indirekte Lassallereception. Lahmes gennemgang af de danske Lassalleudgivelers historie er kortfattet og ydermere hans eneste grundlag for at slutte, at en lassalleanismereception fandt sted. Dette er et yderst spinkelt metodisk grundlag – alt for spinkelt til at drage så omfattende slutninger, som Lahme gør. Således synes han at mene, at de danske Lassalleoversættelser er ensbetydende med en direkte Lassallereception i Danmark. Dette er problematisk af flere årsager. Det er rigtigt, at oversættelserne vidner om, at Lassalles teorier i visse kredse af arbejderbevægelsen var velkendte, men ud fra disse udgivelser alene kan der ikke tales om en reception. Her er det nødvendigt at inddrage et langt mere omfattende kildemateriale. Lahme lader lassalleanismereceptionen måle ud fra hvor mange af Lassalles værker, der udkom i Danmark – altså en

ren kvantitativ analyse. Dette er selvsagt metodisk problematisk og når dertil så kommer, at Lahme ikke gør sig nogle overvejelser om forholdet mellem oversættelse og læser-skare men forudsætter, at udgivelse er lig med læsning, synes det metodiske grundlag for artiklen at smuldre bort. Det skal dog retfærdigvis siges, at Lahme tilføjer et ekstra argument for den direkte Lassallereception, nemlig at organisationsdebatten vidnede om lassalleansk indflydelse. Desværre underbygger Lahme ikke dette nærmere.

Den indirekte Lassallereception er, ifølge Lahme, statsopfattelsen. Men Lahme hverken begrunder eller underbygger dette synspunkt. Han konstaterer det simpelthen uden nogen diskussion.

Det må derfor konkluderes, at det generelle problem i Lahmes artikel består i, at de danske Lassalleoversættelser bliver revet ud af deres rette kontekst og analyseres som et isoleret fænomen. Der sluttes alt for meget ud fra et alt for snævert grundlag. Det kildemæssige grundlag er ikke stærkt nok til at kunne bære Lahmes konklusion om, at der i Danmark var tale om såvel en direkte som en indirekte Lassallereception. Men dette er ikke ensbetydende med, at Lahmes artikel er uden værdi/relevans. Der er nemlig ikke noget i vejen med Lahmes udgangspunkt, nemlig at ville undersøge de danske Lassalleoversættelser og bestræbelserne på at afsætte disse til de danske arbejdere.⁴ Ud fra dette kan det som sagt sluttes, at der i den danske arbejderbevægelse var nogle, der var velbevandrede i lassalleansk teori og ønskede at udbrede denne viden. Men man skal være varsom med at slutte mere end dette ud fra de danske Lassalleoversættelser. Et andet plus ved Lahmes artikel er, at den kan ses som et tiltag til at starte en debat om den danske Lassallereception. Lahme opfordrer i artiklen til, at en diskussion om dette emne tages op igen, da han er klar over, at hans eget bidrag ikke er dækkende for problemstillingen.

Lad stå, hvad ikke kan falde

Lahme fik startet en debat, men denne blev både meget kort og urimelig hård. I det følgende nummer af MFAH gik Federspiel, Grelle og Strange Petersen imod Lahmes artikel med den begrundelse, at "...de teser, han fremsætter sammen med materialet, [er] så kritisable, at de ikke kan stå uimodsagte" (s. 50). Herefter fulgte en skarp kritik af "De danske Lassalleoversættelser". En del af denne kritik er såvel god som relevant. De tre forfattere peger på Lahmes yderst spinkle kildegrundlag og redegør udmærket for problemerne ved dette. Ydermere forsøges det at diskutere den direkte Lassallereception på et langt bredere grundlag end Lahmes. Jeg vil i det følgende se nærmere på de tre forfatters vigtigste argumenter for at tilbagevise først den direkte og derefter den indirekte Lassallereception.

Først og fremmest peger Federspiel, Grelle og Strange Petersen på det spinkle kildegrundlag og i forlængelse af dette, understreges en vigtig pointe: Lassalle var langt fra den eneste europæiske socialist, der blev oversat og udgivet i Danmark i 1870'erne. Blandt andet var Marxs *The Civil War in France* i dansk oversættelse blevet bragt i Socialisten så tidligt som i 1872, og f.eks. Liebknecht og Blanc var også blevet trykt på dansk. De tre forfattere bruger disse fakta til at modgå Lahmes påstand om, "...at Ferdinand Lassalle ...var den første socialistiske teoretiker, med hvis værk og lære et dansk arbejderpublikum blev gjort bekendt" (s. 24). På dette punkt har Lahmes kritikere uden tvivl ret. Ydermere mener jeg, at dette faktum endnu engang vidner om Lahmes metodiske problemer, da han burde have undersøgt og vurderet betydningen af andre oversættelser, når han netop tillægger disse en så høj kildeværdi. Samtidig skal det understreges, at da udgivelsen af eksempelvis Marx vidner om, at Lassalle langt fra var den eneste teoretiker, der var kendt i Danmark, er det ensbetydende med, at man skal være varsom med at tildele Lassalle en enevældig position, hvilket Lahme gør.

Federspiel, Grelle og Strange Petersen har gjort sig til talsmænd for, at Bjørnstrup og So-

cialdemokratisk Samfund ikke havde "...meget til fælles med lassalleanismen" ud over den rene politiske målsætning (s. 52). I stedet tales der om en eklekticistisk socialismeopfattelse. At der netop var tale om en eklekticistisk socialismeopfattelse, er jeg helt enig i, men hertil skal det først påpeges, at Socialdemokratisk Samfund havde mere tilfælles med lassalleanismen end den rene politiske bevægelse. Her tænkes først og fremmest på ideen om statsstøtte til produktionsforeninger men også på den positive statsopfattelse, disse elementer vidner om. Dernæst er det yderst anstrengt at indtage det standpunkt, at en eklekticistisk socialismeopfattelse er et argument for at tilbagevise en lassalleanismereception. En sådan socialismeopfattelse er netop ensbetydende med en blandingsideologi, hvilket bestemt ikke udgør noget grundlag for at afvise en reception af lassalleanske enkelttermer. Socialdemokratisk Samfund kan ikke karakteriseres som lassalleansk, men dette udelukker ikke en Lassallereception. En eklekticistisk socialismeopfattelse er altså ikke et argument for en manglende lassalleanismereception, snarere tværtimod.

Som en deduktion fra den opfattelse, at Socialdemokratisk Samfund ikke var lassalleansk inspireret, hævder Federspiel, Grelle og Strange Petersen, at Gimlekongressens organisationsdebat ikke var påvirket af Lassalle, og det postuleres endvidere, "...at Gimlekongressen klart afviste alle tendenser i lassalleansk retning, både i sin fastholden af den faglige basisorganisation og i programvedtagelsen, hvor udeladelsen af forlæggets (Gothaprogrammets) passus om den 'jernhårde lønningslov' kun kan fortolkes som en bevidst afstandtagen fra dette element i de tyske socialisters kompromis" (s. 53). For det første ligger der en direkte selvmodsigelse i dette. Man kan ikke først sige, at organisationsdebatten intet havde med lassalleanismen at gøre for derefter at hævde, at organisationsdebattens resultat, fastholdelsen af enhedsbevægelsen, var en klar afstandtagen fra Lassalle. Jeg har i min forrige artikel redegjort for, at bibeholdelsen af enhedsorganisationen ikke var en

generel afstandtagen fra Lassalle og hvordan ønsket om en ren politisk bevægelse var lassalleansk inspireret. Det mest slående ved de tre forfatters konklusion er, at udeladelsen af lønningsloven og fastholdelsen af enhedsbevægelsen bliver lig med en klar afvisning af *alle* tendenser i lassalleansk retning. Dette åbner op for en generel problemstilling, når det gælder forskningens behandling af Lassalles indflydelse på den danske arbejderbevægelse. Flere forskere har tendens til at begå den fejl, at i det øjeblik de mener at kunne afvise en eller to lassalleanske delelementer, bliver dette til en generel afstandtagen fra alle lassalleanismens læresætninger og dermed fra en Lassallereception. Denne tendens lider også Federspiel, Grelle og Strange Petersen under. De nævner simpelthen ikke de dele af Gimleprogrammet, der kan siges at vidne om en Lassallereception. I stedet fremdrages det eneste lassalleanske punkt, der ikke er medtaget, nemlig lønningsloven. Men denne udeladelse var ikke ensbetydende med en konsekvent afstandtagen fra Lassalle. De tre forfattere mener ikke, at lassalleanismen, fordi den frasagde fagforeningsaktivitet, havde gennemslagskraft i Danmark. Dette er for så vidt rigtigt ud fra den betragtning, at Lassalles økonomiske teorier ikke havde samme gennemslagskraft som hans politiske. Men når dette er sagt, kan den manglende reception af dele af Lassalles økonomiske teorier ikke bruges til at afskrive hans politiske. Det er især her, man finder de elementer, der blev adopteret af den tidlige danske arbejderbevægelse. Derfor kan det umuligt sluttes, at Gimlekongressens beslutning om at bevare enhedsbevægelsen og programmets udeladelse af den jernhårde lønningslov er lig med en klar afvisning af alle lassalleanske elementer.

Federspiel, Grelle og Strange Petersen nævner således ikke statsopfattelsen i forbindelse med deres behandling af Gimlekongressen. Derimod dukker den selvsagt op i kritikken af Lahmes indirekte Lassallereception. Men her diskuteres det ikke, om statsopfattelsen var lassalleansk farvet, da Lahmes kritikere så at sige griber til roden og sætter spørgs-

målstegn ved den positive statsopfattelse. Dette overflødig gør selvfølgelig spørgsmålet, om hvorvidt den danske statsopfattelse havde lassalleanske aner. De tre forfattere fremfører, at den parlamentariske kamp ganske vist havde en meget høj placering, men at både Pio og senere P. Knudsen vidste, "...at den [parlamentariske kamp] ikke alene kunne vinde Danmark for socialismen" (s. 54). Dette er et noget skrøbeligt grundlag for at sætte spørgsmålstegn ved arbejderbevægelsens statsopfattelse i tiden omkring Gimlekongressen. Pio udviste ganske rigtigt skepsis over for ideen om, at staten kunne vindes og bruges af arbejderne, men han var tilsyneladende den undtagelse, der bekræftede reglen. De tre tilføjer da også endnu et element i deres argumentation for, at statsopfattelsen ikke var positiv: "Og samtidig anså Marx og Engels så sandelig den parlamentariske kamp for at være en både væsentlig og perspektivrig side af klassekampen" (s. 54). Med dette siges der, at den parlamentariske kamp, der blev ført i Danmark, skete i forståelse af marxismens vurdering af denne kamps betydning. Denne anskuelse får Federspiel, Grelle og Strange Petersen til at konkludere, at "Set på denne baggrund og i forbindelse med periodens almindelige politiske kamp om parlamentarismen i Danmark er det således ikke nødvendigt at påkalde sig en kraftig lassalleansk påvirkning for at forklare det danske socialdemokratis udvikling. Denne kan fuldt ud forstås som en ud fra de lokale omstændigheder udviklet og af konkrete, taktiske hensyn tillempet dansk variant af den pragmatiske marxisme, der prægede de europæiske socialistpartier før 1900" (s. 55). Dette er en næsten ligeså bombastisk konklusion som Lahmes. Gennem hele artiklen gives der udtryk for, at de tre forfattere anskuer den tidlige danske arbejderbevægelse som overvejende marxistisk inspireret, og at dette udelukker en Lassallereception. Marx havde ganske rigtigt indflydelse på arbejderbevægelsen, men problemstillingen kan ikke stilles så firkantet op. Det må understreges, at man ikke må forestille sig en situation, hvor datidens socialister har sat sig ned for at vælge den ene

Selv om diskussionen om Lassalles ideer primært hørte 1870'erne til, levede mindet om hans tanker videre blandt socialdemokraterne. Her ses en fane fra Socialdemokratisk sangforening 1.kreds fra 1888.

teoretiker frem for den anden. Derfor er det forkert at låse sig fast på, at den danske arbejderbevægelse kun kan have haft én vigtig inspirationskilde. Dette er en tendens, som store dele af forskningen (på både Marx- og Lassallesiden) ligger under for. Det er denne tendens, der resulterer i, at såvel lassalleanismen som marxismen bliver afvist ud fra enkeltermer. Dette er eksempelvis tilfældet med den jernhårde lønningslov, og i den anden grøft kan det hævdes, at en marxismereception ikke fandt sted, fordi den fremherskende tro på en fredelig overgang til det socialistiske samfund var i skarp kontrast til marxismen⁵. Men både marxismen og lassalleanismen indeholder langt mere end disse enkeltermer og derfor kan det ikke konkluderes, at den tidlige danske arbejderbevægelse enten var ren lassalleansk eller marxistisk. Den var inspireret af begge teorier (og også flere andre, men med Marx og Lassalle som de ledende i koret). I stedet for de tre forfatters "pragmatiske marxisme" bør der snarere tales om en pragmatisk socialisme.

Federspiel, Grelle og Strange Petersens marxistiske opfattelse har resulteret i følgende anklage mod Lahme: "Lahmes forsøg på at rehabilitere Lassalle som den danske socialismes fader er ikke alene videnskabelig anstrengt, det er også politisk primitivt. Politisk kan artiklen ses som et forsøg på at genoplive mellem- og efterkrigstidssocialdemokratiets forestillinger om den danske arbejderbevægelses specielle fredelige udvikling fjernt fra klassekampens larm og marxismens farlige lære" (s. 50).⁶ At Lahmes artikel er videnskabelig anstrengt er som påvist en korrekt anskelse, men at hans holdning til Lassallereceptionen i Danmark skulle være politisk primitiv er en noget voldsom antagelse. Lahmes kritikere mener altså, at han forsøger at genoplive den tidligere projicerende tendens til at tegne et fredeligt og umarxistisk billede af den danske arbejderbevægelse, hvilket anses som er politisk primitivt. Således kommer den marxistiske indfaldsvinkel atter til at fremstå som det eneste korrekte tolkningsgrundlag. Det er ikke min opfattelse, at Lahme har haft

et motiv af ovenstående art. Ud fra en (mislykket) tolkning har Lahme ment at kunne påvise en betydelig Lassallereception og dette får ham til at opfordre til, at denne problemstilling tages op til diskussion. Dette virker ikke politisk motiveret men er derimod sober historieforskning. Nyt kildemateriale drages frem, og Lahme forsøger at tage konsekvensen af dette materiale. At udfaldet bliver højst uheldigt er en helt anden side af sagen. Federspiel, Grelle og Strange Petersen må siges at anklage Lahme for fejl, de selv begår. De hævder, at Lahme søger at presse senere tiders tolkning (mellem- og efterkrigstidens) ned over materialet, hvilket er en anklage, jeg ikke mener, Lahme er skyldig i. Men Lahmes kritikere kan på ingen måde sige sig fri for selv at presse 1970'ernes marxistiske vinkel ned over Lassalleproblematikken ved at hævde, 1) at en sådan indgangsvinkel er den eneste rigtige og 2) at den tidlige danske arbejderbevægelses vigtigste (og eneste) udenlandske inspirationskilde var Marx.

Afsluttende om Federspiel, Grelle og Strange Petersens artikel skal det siges, at tonen er ualmindelig og unødvendig hård. Udover at være politisk primitiv bliver Lahme konstant beskyldt for ikke at forstå tingenes rette sammenhæng. Dette er en urimelig anklage, da det i de fleste tilfælde drejer sig om et tolkningsspørgsmål, og som set er Lahme fundamentalt uenig med sine kritikere. Således drukner en del af deres artikels seriøsitet i stikpiller til Lahme, og muligheden for en konstruktiv debat synes elimineret af stejle og til tider arrogante holdninger. Lahmes reaktion på artiklen blev da også kort og præcis: "I øvrigt er det mig ikke muligt – og det vil også være videnskabeligt ufrugtbart – at gå ind på ovenstående 'diskussions'-bidrag."⁷ Således sluttede den eneste direkte debat om Lassalles indflydelse på den tidlige danske arbejderbevægelse. Lahme har ikke siden indladt sig på debat, men han har i flere publikationer fastholdt sit syn på både den direkte og indirekte Lassallereception.

Den indirekte forskning

I midten af 1970'erne kom en række utrykte specialer, der alle berørte den tidlige danske arbejderbevægelses forhold til lassalleanismen. Det drejer sig om S. Federspiels *Den danske arbejderbevægelse og Internationalisme 1871-1878* (1974), K. Lykkes *Arbejderbevægelse og arbejderkooperation i Danmark 1871-1878* (1974) og J. Duch Christensens *Fra radikalisme til socialisme* (1975). Ingen af disse specialer havde til formål at besvare spørgsmålet om en eventuel dansk lassalleanismereception, og emnet fik derfor en noget stedmoderlig behandling. Men på trods af dette, har både Federspiel, Lykke og Duch Christensen kunnet konkludere, at Lassalles indflydelse var så godt som ikke eksisterende. Ydermere bærer de tre specialer præg af en manglende diskussion om den samlede arbejderbevægelses Lassalleopfattelse. I stedet bliver spørgsmålet om en generel lassalleanismereception til et spørgsmål om Louis Pios overbevisning alene. Dette er problematisk af den årsag, at de tre specialeskrivere alle har ønsket at undersøge *bevægelsens* standpunkt i visse enkeltsager og ikke blot Pios.

Tre specialer

Som titlen antyder, har Federspiel undersøgt den tidlige danske arbejderbevægelses internationalisme. Lassalle var preussisk nationalist, så det er selvsagt ikke herfra, man i Danmark lod sig inspirere. Derfor mener jeg, at en diskussion af en lassalleanismereception er omsonst på dette punkt. Federspiel påviser, at Pio var stærkt inspireret af Internationalen og Pariserkommunen, og ydermere havde han et godt kendskab til Marx. Dette bruges til at konkludere: "...påstanden, at Socialdemokratiets tidligste ideudvikling klart var præget af Lassalles socialistiske ideer må på denne baggrund karakteriseres som stærkt forvrænget og uholdbar" (s. 21-22). Denne påstand var blevet fremført af Togeby, der videre havde hævdet, at "...uanset forbindelsen til 1. Internationale var hverken Louis Pio eller Socialdemokratiet marxistisk påvirket".⁸ Nu falder en di-

skussion af Pio uden for rammerne af denne artikel, men ovenstående er et godt eksempel på den argumentation, der præger Lassalleforskningen. Det illustrerer den tidligere omtalte tendens til at gøre spørgsmålet om Marx og Lassalles indflydelse på den danske arbejderbevægelse til en dikotomi, forstået således at den ene reception udelukker den anden.

I forbindelse med Gimlekongressen tilbageviser Federspiel yderligere en dansk Lassalle-reception: "Der er dog et par bemærkelsesværdige udeladelser i Gimleprogrammet i forhold til Gothaprogrammet; således er et af lassalleanernes økonomiske kardinalpunkter, den jernhårde lønningslov, udeladt i den danske oversættelse, hvilket næppe kan være nogen tilfældighed, men må betegnes som en bevidst afstandtagen fra lassalleanerne, der underbygger det ovenfor fremførte synspunkt, at lassalleanismen ikke var nogen integreret del af dansk arbejderbevægelse, og underbygges af socialdemokratiets tydelige afstandtagen fra lassalleanerne" (s. 101). Dette eksempel, hvor udeladelsen af den lassalleanske lønningslov bruges som argument for en klar afstandtagen fra lassalleanismen som helhed, er ikke holdbart. Tilbage står stadig troen på statsstøtte og den positive statsopfattelse, der bestemt ikke underbygger en afstandtagen fra Lassalle.

K. Lykke har derimod afholdt sig fra en så omfattende benægtelse af en dansk lassalleanismereception. Diskussionen af Lassalle sker kun med hensyn til produktionsforeningerne. Derfor er konklusionen ligeledes, at Lassalle ikke synes "...at have spillet nogen større rolle..." for ideen om produktionsforeninger (s. 61). Men alligevel har Lykkes speciale samme problem som Federspiels, bare i mindre målestok. Lykke kan nemlig påvise, at produktionsforeningstanken var fællesgods for flere af 1800-tallets teoretikere, og at de danske foreninger var inspireret af Internationalens idé om samme. Dette udelukker, ifølge Lykke, en lassalleanismereception på dette område. Han overvejer ikke den mulighed, at der kan være tale om en kombination af forskellige teorier, men mener, at ideen primært var i overens-

stemmelse med 1. Internationale. Således fremfører Lykke, at de lassalleanske foreninger først skulle oprettes *efter* statens overtagelse, og at de skulle være store foreninger. Modsat opfordrede Internationalen til oprettelse af små foreninger allerede under det eksisterende system, både med og uden statsstøtte, og produktionsforeningerne var ikke kun et mål men også et middel. Lykkes udlægning bærer præg af, at han ikke har læst Lassalle. Lassalle sagde aldrig, at produktionsforeningerne først måtte oprettes efter statsovertagelsen. Han mente derimod, at de først ville have effekt, når de fik statsstøtte, da arbejderne på stående fod ikke havde de nødvendige midler til at drive virksomhed. For Lassalle var produktionsforeningerne det eneste, der kunne bryde med den jernhårde lønningslov, og derfor er det urealistisk at tro, at Lassalle skulle insistere på, at foreningerne først skulle oprettes efter indførelsen af arbejderstandens idé. Således var de lassalleanske produktionsforeninger ikke blot et middel men også et mål. De var midlet til at bryde med lønningens loven, og målet var at udkonkurere den kapitalistiske produktion. Ydermere er det rigtigt, at Lassalle forestillede sig produktionsforeningerne som en yderst omfattende virksomhed, men han hævdede intet steds, at foreningerne ikke måtte være små produktionsenheder.

Lykke mener ikke, at Gimleprogrammet var en direkte oversættelse af Gothaprogrammet, men at det derimod vidnede om selvstændig politisk tænkning. Til dette kommer så, at det er de lassalleanske produktionsforeninger, der kommer til udtryk i programmet, hvilket Lykke selv gør opmærksom på. Han tager dog ikke nogen konsekvens af dette og fastholder i sin konklusion, at Lassalle var uden betydning.

Med ovenstående for øje må Lykkes afskrivelse af Lassalle tages med et gran salt. Der er ikke tvivl om, at Internationalen influerede den tidlige danske arbejderbevægelse også med hensyn til produktionsforeningerne. Men det er påvist, at ideen om statsstøtte kom fra Lassalle

Også J. Duch Christensens behandling af Lassallespørgsmålet er meget Pio-centreret, men det er ikke ud fra Pios opfattelse, hun konkluderer, at Lassalle ingen indflydelse havde på den tidlige danske arbejderbevægelse. Udslagsgivende for Duch Christensens konklusion er derimod opretholdelsen af enhedsbevægelsen, udtalt ved opgøret med den ortodokse Lassalle-gruppering og Gimlekongressens fastholdelse af enhedsorganisationen. Ud fra opgøret med grupperingen omkring Stein mener Duch Christensen at kunne konkludere, at "I hele den her omhandlede periode [1865-1876] var dette det eneste virkelige forsøg, der blev gjort på at lægge Lassalles teorier til grund for partiets opbygning og for dets formål, og det blev energisk tilbagevist" (s. 84). Duch Christensen mener altså, at opgøret med den ortodokse Lassalle-gruppering er lig med en afstandtagen fra lassalleanismen som helhed. Dette var ikke tilfældet. Det samme gør sig gældende for ideen om, at Gimlekongressens beslutning var ensbetydende med en klar afstandtagen fra alle lassalleanske læresætninger. Når Duch Christensen på denne baggrund afviser enhver mulighed for en Lassallereception, åbner det selvsagt også op for, at udeladelsen af den jernhårde lønningslov i Gimleprogrammet skal "...ses på baggrund af den netop nedkæmpede lassalleopposition" (s. 99). Dette har Duch Christensen for så vidt ret i, da konflikten med Lassallegrupperingen var en forløber for Gimlekongressens organisationsdebat, men problemet består i, at udeladelsen af lønningens loven bliver udlagt som endnu en tydelig afstandtagen fra lassalleanismen som helhed.

Marx eller Lassalle?

Til den indirekte forskning hører også enkelte artikler, der har berørt Lassalles indflydelse på den tidlige danske arbejderbevægelse. Det drejer sig først om G. Callesens "Det danske socialdemokrati – et marxistisk masseparti?"⁹ og B. Dybbroes følgende diskussion af Callesens artikel (jf. note 5).

I sin artikel når Callesen frem til, at Social-

demokratiet frem til 1900 var et marxistisk parti. "Den marxistiske teori var i flere faser blevet indkorporeret i arbejderbevægelsens politiske teoridannelse, de to væsentligste perioder var årene 1875-1877 og 1881-1890" (s. 143). Således mener Callesen, at arbejderbevægelsen i midten af 1870'erne ikke blot primært var marxistisk inspireret, men også at der var væsentlige tiltag til en mere klar marxistisk ideologi. Dette synspunkt begrundes Callesen først og fremmest ud fra arbejderbevægelsens udgivelsespolitik. Udgangspunktet er derfor det samme som Lahmes med hensyn til de danske Lassalleoversættelser, men Callesen slipper betydeligt bedre fra denne argumentationsform. Det skyldes det forhold, at han tager flere yderst væsentlige kildeforbehold: "Det er klart, at man ikke kan vurdere Kapitalens betydning alene ved dens oplagstal, eller ved hvor mange arbejdere der evt. har læst den (hvis man kunne finde ud af det). Det ville have været et vigtigt fingerpeg, hvis oplaget havde været på f.eks. 4000 eks. og udsolgt i løbet af få år, men det ved vi ikke noget bestemt om. Man kan heller ikke sige noget om, hvorvidt den blev gennemgået i studiekredse, i Diskussionsklubben Karl Marx eller derhjemme om natten efter en arbejdsdag på 10-12 timer. Sandsynligheden taler for, at det ikke skete. Men denne bogs virkning/betydning kan ikke alene måles ved dens direkte læsning men snarere i anvendelse af dens indhold" (s. 134). Således lægger Callesen op til en diskussion af forholdet mellem teori og praksis, men som Dybbroe også fremhæver i sin diskussion af Callesens artikel, fuldbyrdes den ikke. I stedet koncentrerer Callesen sig om at påvise, at de dominerende socialister i den danske arbejderbevægelse i perioden 1881-1890, P. Knudsen, A. Mundberg og E. Wiinblad, var velbevandrede i marxistisk teori. Ydermere må det konstateres, at Callesen ikke helt lever op til de gode kildeovervejelser. Han konkluderer nemlig, "...at partiledelsen gjorde en meget konsekvent indsats ved udgivelsen af marxistisk litteratur som selv-stændige bøger eller pjecer og, hvad der formentlig er af langt større vigtighed –

prægedes bevægelsens hovedorgan, Social-Demokraten, af oversættelser af mange og vigtige artikler af fremtrædende marxister og andre socialister – men også her blev marxisterne det dominerende element, idet Liebknecht, Bebel, Engels og Marx var de mest brugte udenlandske forfattere" (s. 135-136). Dette er en kvantitativ analyse på linie med Lahmes.

Generelt for Callesens artikel er vægtningen af perioden 1881-1890. Alligevel gælder Callesens konklusioner for hele perioden 1871-1900. Således er udgivelsespolitikken også det afgørende argument for de marxistiske tiltag i tidsrummet 1875-1877 på trods af, at udgivelsen af marxistisk materiale i disse år ikke var overvældende. Marxs "Landproletariatet i England", der var et uddrag af *Das Kapital*, blev bragt som artikelserie i Social-Demokraten i 1876. Senere på året udgav Social-Demokratens forlag artikelserien som selvstændig pjece. Ydermere udkom også en anden pjece, nemlig Liebknechts *Til forsvar og angreb*. Dog tilføjer Callesen endnu et argument for, at den marxistiske teori i denne periode blev indkorporeret i arbejderbevægelsens teoridannelse. Det drejer sig om arbejderbevægelsens vægtning af enhedsbevægelsen og den faglige kamp. Callesen synes at mene, at den fremherskende tro blandt datidens socialister på, at den faglige kamp ikke kunne adskilles fra den politiske, var ensbetydende med en marxistisk linie i bevægelsen. I denne forbindelse fremhæver han, at det lassalleanske forsøg på at splitte enhedsbevægelsen blev afvist. Således bliver opgøret med de danske lassalleanere et argument for, at den tidlige danske arbejderbevægelse i perioden 1875-1877 overvejende var marxistisk inspireret. Callesens konklusion, at den marxistiske teori mere tydeligt blev indkorporeret i denne periode, og at bevægelsen i samme periode generelt var marxistisk, er problematisk. En senere periodes marxisme (1881-1890) bliver projiceret tilbage til en tidligere periode. Denne projicering foregår på to planer. Callesen projicerer først sin egen holdning, at bevægelsen var marxistisk, tilbage til perio-

den 1875-1877. Men ud over dette bliver Wi-inblads vurdering af Lassalle – en vurdering fra sidst i 1880'erne – også fremstillet som to-neangivende for bevægelsens holdning til lassalleanismen i 1875-1877.¹⁰ Samtidig fremhæver Callesen flere steder, at marxismen ikke var den eneste inspirationskilde. Han giver C. Bryld ret i, at "...der i teoretisk henseende er tale om en socialistisk pluralisme med udgangspunkt i en lang række socialistiske teoretikere, dog med Marx og Lassalle som de ledende i koret".¹¹ Alligevel holder Callesen fast i sin teori om, at Socialdemokratiet var et marxistisk parti. Der ligger en uoverensstemmelse og en selvmodsigelse i først at betegne partiets ideologi som pluralistisk og derefter som marxistisk i samme periode.

Dybbroe har også fæstet sig ved Callesens brug af den teoretiske pluralisme, men hvor jeg mener, at man bedre kan betegne den danske arbejderbevægelses ideologi som pluralistisk eller eklekticistisk frem for marxistisk, havner Dybbroe i den anden grøft. Hun hævder således, "...at der egentlig allerede fra starten ikke var en teoretisk pluralisme i partiet, der strakte sig fra revolutionær teori til reformisme, men derimod var partiet generelt domineret af Lassalles tanker, idet 'erobringen af den politiske magt ved hjælp af valgretten, d.v.s. udnyttelsen af det parlamentariske demokrati' var strategien"(s. 29). Her ses endnu et eksempel på den moderne forsknings "dikotomisering" af den udenlandske inspiration, men i dette tilfælde bliver det lassalleanimerceptionen, der udelukker en marxismereception. Callesen og Dybbroe forsøger på hver deres side at krone henholdsvis Marx og Lassalle til at være den danske arbejderbevægelses teoretiske overhoved. Spørgsmålet er da, om det overhovedet er forsvarligt at hævde, at den danske arbejderbevægelse var marxistisk eller lassalleansk? En betydelig lassalleanimerception i den tidlige danske arbejderbevægelse er blevet påvist, men samtidig må det understreges, at såvel nationale erfaringer som marxismen også skal tildeles vigtige pladser i arbejderbevægelsens teoridannelse. Men da der i den moderne forskning har været mere

eller mindre konsensus omkring anskuelsen af den tidlige danske arbejderbevægelse som marxistisk, er det relevant at undersøge Lassalles betydning, da denne konsensus har medført, at lassalleanismen er blevet overset og afvist.

Afvisningen af lassalleanimerceptionen fortsætter

En anden artikel, der skal behandles i forbindelse med den indirekte forskning, er H. Grelles "I anledning af hundredåret for Gimlekongressen".¹² I denne sammenhæng er det vigtigt at huske på, at Grelle sammen med Federspiel og Strange Petersen har hævdet, at Gimlekongressen klart afviste alle tendenser i lassalleansk retning. Samme grundsyn synes også at være udgangspunktet for ovennævnte artikel på trods af, at det ikke fremgår eksplícit. Således mener Grelle, at "Som følge af den ideologiske offensiv imod lassalleanismen i efteråret 1875 og foråret 1876, manglede programmet sætningen om den jernhårde lønningslov" (s. 21). Opgøret med grupperingen omkring Stein ses altså her som et ideologisk opgør med lassalleanismen som helhed. Denne konklusion drages på trods af, at Grelle har behandlet opgøret i dets rette sammenhæng, nemlig i forbindelse med organisationsdebatten. Men med hensyn til Gimleprogrammet nævnes lassalleanismen kun i forbindelse med den udeladte lønningslov. Den manglende behandling af lassalleanismen i denne sammenhæng er problematisk, da Grelle senere i artiklen hævder, at parolen om den reaktionære masse "...faldt helt i tråd med arbejderpartiets fastlagte taktik. Højre og Venstre betragtedes som een side af samme sag, som reaktionære partier" (s. 22). Grelle mener således, at der på dette punkt er overensstemmelse mellem teori og praksis, hvilket jeg er uenig i. Men Grelle tager ikke stilling til, om dette element i programmet i så fald kunne vidne om en lassalleanimerception, da han allerede har afskrevet muligheden for dette i forbindelse med opgøret med de ortodokse lassalleanere. Således bliver også statsopfattelsen og

de statsfinansierede produktionsforeninger forbigået i tavshed.

Et sidste værk, der skal behandles i forbindelse med 1970'ernes forskning er J. Engbergs *Til arbejdet! Liv eller død!*.¹³ Her er der først og fremmest tale om en Pio-biografi. Det ligger uden for rammerne af denne artikel at beskæftige mig med Pios overbevisning. Når Engberg alligevel skal omtales, skyldes det hans måde at opfatte lassalleanisme-problematikken på: "Som tidligere sagt, har det været diskuteret, i hvilken grad Pio var påvirket af Lassalle, og i hvilken grad han var påvirket af Internationale og gennem den af Marx og Engels. Når dette har kunnet give anledning til uenighed, så kunne det skyldes, at diskussionen kunne hævdes at være blevet ført mellem folk, der havde læst for meget Marx og for lidt Lassalle. Det vil sige, at man kunne fristes til at tro, at diskussionsdeltagerne havde glemt, at Lassalle på næsten alle punkter, undtagen hvad angik den jernhårde lønningsslov og produktionskollektiverne med statsstøtte, smykkede sig med fjer lånt hos Marx og Engels..." (s. 103). Engberg gør altså spørgsmålet om en eventuel lassalleanismereception omsonst ved groft sagt at hævde, at der er tale om to sider af samme sag. Denne holdning bliver af E. Christensen ukritisk videreført i *Fremad og aldrig glemme*: "Engberg konkluderer sikkert meget præcist i sin store Pio biografi, at diskussionen er lidt spidsfindig, da Lassalle tilsluttede sig mange af Marx' og Engels' tanker, hvorfor det kan være svært at adskille påvirkningen".¹⁴ Her er det for det første nødvendigt at slå fast, at marxismen og lassalleanismen er to ideologier, der er absolut uforenelige på flere store og meget væsentlige områder. Her kan f.eks. nævnes statsopfattelse og forholdet til fagforeninger. Derfor er Engbergs betragtning ikke holdbar. For det andet må det understreges, at lassalleanismereceptionen ikke skal sættes op og belyses snævert i forhold til en marxismereception. Hverken manglende marxisme- eller lassalleanismereception på forskellige delområder udelukker muligheden af, at der er tale om en eklekticistisk socialisme, og de be-

høver derfor ikke at blive sat i forhold til hinanden.

Dikotomiseringen af 1970'ernes forskning

Den tidlige danske arbejderbevægelses eklekticistiske socialismeopfattelse må anses som grundlaget for forskningens forskellige udlægninger af lassalleanisme-problematikken. Den har således åbnet op for muligheden af, at fremstillingerne af den danske lassalleanismereception har kunnet drejes efter behov. Hver tolkning bygger på en historisk kerne af sandhed. Denne mulighed har resulteret i, at der i høj grad kan tales om selektiv historisk skrivning hvad angår Lassalles indflydelse på den tidlige danske arbejderbevægelse.

Der kan opstilles flere karakteristika for 1970'ernes behandling af lassalleanisme-problematikken. Først og fremmest er det et gennemgående træk, at Marx er blevet betragtet som den danske arbejderbevægelses teoretiske overhoved. Denne fiksering på kortlægningen af en dansk marxismereception har resulteret i, at lassalleanismen i Danmark på intet tidspunkt i 1970'erne blev udsat for en dybdegående undersøgelse. 1970'ernes afvisning af Lassalle er i høj grad baseret på en påvisning af en marxismereception. Ligeledes er ideen om en marxismereception blevet forkastet på baggrund af arbejderbevægelsens positive statsopfattelse. Således er spørgsmålet om Marxs og Lassalles indflydelse blevet til en dikotomi, hvilket i teorien udelukker en eklekticistisk socialismeopfattelse. Dette er yderst problematisk, da den danske lassalleanismereception ikke skal spores og sættes i forhold til marxismereceptionen. Den skal fremstå i kraft af sig selv og sin historiske kontekst. Den eklekticistiske socialismeopfattelse åbner netop op for, at der er tale om såvel lassalleanisme- som marxismereception, og dette igen udelukker heller ikke andre vigtige faktorer for arbejderbevægelsens teori-dannelse. I denne sammenhæng er det vigtigt at huske på bevægelsens nationale erfaringer, og man må på ingen måde fristes til at tro, at

datidens danske socialister ikke kunne tænke selv!

1970'ernes konsekvente afskrivelse af Lassalle er yderst problematisk, da der vitterligt var tale om en dansk lassalleanismereception. Dette åbner endvidere op for et faretruende perspektiv, da det må være nærliggende at spørge, om også andre vigtige elementer i arbejderbevægelsens historie er blevet frasorteret i 1970'ernes universitetsmarxistiske forskningstradition. Således kan det tænkes, at lassalleanisme-problemstillingen i virkeligheden kun er en "lille" problemstilling, der belyser en langt større. Meget kunne tyde på, at det i fremtiden vil blive nødvendigt at genoptage især de emner, hvorom der i 1970'erne, i lyset af universitetsmarxismen, opstod konsensus og revidere disse.

Nu ønsker jeg selvsagt ikke fuldstændigt at nivellere 1970'ernes forskningsresultater. Der kan ikke drages tvivl om, at historiefaget i dag står i stor taknemmelighedsgæld til 1970'erne. Det er ikke tilfældigt, at en forsker her sidst i 1990'erne har kaldt 1970'ernes for "Teoriernes årti".¹⁵ Den kritiske historie, der også kendetegner 1970'erne, kunne faget ikke have været foruden, da der blev rykket vigtige grænser. En historiker beskrev i 1981 forskningen i 1970'erne således: "Herhjemme sov vi Tornerosesøvn, indtil prinsen i forklædning af de skærpede imperialistiske modsætninger og fortætningen af klasse modsætningerne i de kapitalistiske lande dukkede op i midten af 60'erne og forstyrrede slummeren. I løbet af de sidste 10-15 år er beskæftigelsen med arbejderklassens mænd og kvinder og arbejderbevægelsen blevet det tema, der vel kvantitativt fylder mest i de historiske oversigter, og det er i denne sammenhæng nogle af de livligste teoretiske debatter har fundet sted".¹⁶ Citatet er et fint eksempel på den stærke politisering, historiefaget gennemgik. For at forstå 1970'ernes forskning, er det vigtigt af forstå politiseringen af faget og nødvendigheden af denne. Hvis den ikke var kommet, var faget stagneret i granskningen af Erslev. Men jeg mener dog ikke, at dette skal retfærdiggøre forskningens letsindige behandling af den las-

salleanske indflydelse på den tidlige danske arbejderbevægelse.

Noter

0. Denne artikel er en direkte fortsættelse af artiklen "Ferdinand Lassalle og den danske arbejderbevægelse", der blev bragt i *Arbejderhistorie* nr. 3 1998. Heri blev en betydelig lassalleanismereception i den danske arbejderbevægelse i midten af 1870'erne påvist. 1. G. Callesen, H. Caspersen og K. Knudsen (red.), *Fremad og aldrig glemme. Ti års forskning i arbejderbevægelsens historie – status og perspektiver*. SFAH skriftserie nr. 11, 1981 (Herefter: *Fremad og aldrig glemme*).
2. H. N. Lahme, "De danske Lassalle-oversættelser". MFAH nr. 9 (1977), s. 24-31.
3. S. Federspiel, H. Grelle og E. Strange Petersen, "Den såkaldte Lassalle-reception eller La' Salle hvad ikke kan stå. En kritik af Hans-Nobert Lahmes 'De danske Lassalleoversættelser'", MFAH nr. 10 (1978), s. 50-58.
4. Hertil skal det bemærkes, at Lahmes undersøgelse af udgivelserne ikke er helt fejlfri, da han bl.a. har oversat enkelte titler.
5. Dette er et standpunkt, som jeg mener, at f.eks. L. Togeby har indtaget i sin bog *Var de så røde? Tekster og dokumenter til belysning af Socialdemokratiets gennembrudsår*. Aalborg 1968, s. 7-10 (herefter: Togeby). Det samme gør sig gældende for B. Dybbros artikel "Økonomisk og politisk kamp i den socialdemokratiske arbejderbevægelses udvikling indtil 2. verdenskrig", MFAH 14 (1980), s. 26-41.
6. Rammerne for denne artikel tillader ikke en behandling af partihistoriernes projicerende reformistiske historieskrivning. Derimod vil jeg henvise til mit speciale "Ferdinand Lassalle og Det danske Socialdemokrati" (1997) s. 50-56, der kan rekvireres på ABA.
7. MFAH, nr. 10 (1978), s. 58.
8. Togeby, s. 7.
9. I G. Callesen og H.N. Lahme, *Den danske arbejderbevægelses programatiske og organisatoriske dokumenter og love (1871-1913)*. Odense 1978.
10. Wiinblads vurdering gik i al sin enkelthed ud på, at Lassalles betydning lå i hans fremhævelse af, at arbejderklassen skulle optræde med en selvstændig klassepolitik og ikke i kravet om statsfinancerede produktionsforeninger. Hvad Callesen dog ikke nævner er, at Wiinblad samtidig tilsluttede sig Lassalles syn på valgetten.
11. S. 34 (jf. også s. 132 og 143), citeret efter C. Bryld, *Den socialdemokratiske bevægelse og staten i Danmark i den reformistiske periode ca. 1880 til ca.*

1900, manuskript til foredrag holdt på den anden historikerkonference i Nordiska Sällskapet för studier i arbetarrörelsens historie, Stockholm, april 1976.

12. I MFAH nr. 7 (1976).

13. Undertitel: *Louis Pio og arbejderbevægelsen*. Viborg 1979.

14. E. Christensen, "Forholdet mellem Socialdemokratiet og fagbevægelsen og forholdet mellem faglig og politisk kamp belyst i dansk historieforskning og samfundsvidenskab – en forskningsoversigt", i *Fremad og aldrig glemme*, s. 185.

15. B. E. Jensen, "Teoriernes årti. 70'erne revisited", i *Historiens kultur – fortælling, kritik, metode*. København 1997.

16. N. F. Christiansen, "Arbejderbevægelsen og historieforskningen i 1970'erne". I *Fremad og aldrig glemme*, s. 24.

Abstract

Trine Linden: Let be – what can not be defeated, *Arbejderhistorie* 2/1999, p. 39-51.

In the 1970's Karl Marx was promoted to be the dominant theoretical influence of the early

Danish labour movement. Great efforts were made in research to substantiate this contention. The result was that a certain dichotomy developed in the research: outlining and establishing the Danish reception of Marxism precluded the possibility that other elements could also have had an influence on the formation of theory in Denmark. This dichotomy has held sway with regards to both the Marxist side and the Lassalle-side of matters. At that point people thought that the reception of either Marxism or Lassalleanism was shown it automatically precluded the other one. This is problematic as it rules out a perception of the early Danish labour movement as eclectic.

Trine Lindén, cand. phil.

i historie med tilvalgsfaget medievidenskab.

Projektkoordinator, Det Historisk Hus,

www.histhus.dk

Finsensvej 39B, 2.tv.

2000 Frederiksberg

Tlf. 38 11 57 56

E-mail: linden@histhus.dk